

เครือข่ายสังคมออนไลน์: มุมมองใหม่ของพื้นที่สาธารณะ และภาคประชาสังคม

Social Network : The New Trend of Public Sphere and Civil Society

กฤษณิก แสพนวี

Kritchanat Santawee

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่สาธารณะจากพื้นที่แบบเดิมไปสู่พื้นที่สาธารณะเสมือนจริงในรูปแบบเครือข่ายออนไลน์ และอธิบายให้เห็นถึงคุณลักษณะเด่นของพื้นที่สาธารณะในรูปแบบใหม่นี้ ที่สื่อสารด้วยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความสำคัญอันนำไปสู่การเกิดขบวนการภาคประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ ในพื้นที่จริงทางกายภาพ โดยพื้นที่สาธารณะบนเครือข่ายออนไลน์ ได้เปิดโอกาสให้ผู้คนจากทุกหนทุกแห่งสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ทางการสื่อสารได้อย่างกว้างขวางและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ภายใต้แนวคิดการสื่อสารเสมือนจริง ในรูปแบบของพื้นที่สาธารณะทางการสื่อสาร โดยมีสื่อคอมพิวเตอร์เข้ามาเป็นสื่อกลาง และในด้านการสื่อสารสื่อสารเสมือนจริงนี้ ยังได้ผสมผสานการสื่อสารแบบเผชิญหน้าที่ผู้รับสารและผู้ส่งสารสามารถสื่อสารแบบเห็นหน้าและได้ยิน

เสียงผ่านเทคโนโลยีระบบอินเทอร์เน็ตได้อีกด้วย จึงทำให้การสื่อสารพื้นที่สาธารณะบนเครือข่ายออนไลน์เป็นการสื่อสารแบบสองทาง ซึ่งผู้ที่เข้ามาใช้สื่อประเภทนี้ จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น (active participant) มากกว่าการใช้พื้นที่สาธารณะในรูปแบบสื่อมวลชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่สาธารณะในรูปแบบใหม่นี้จะช่วยส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้กับสังคมไทยได้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : พื้นที่สาธารณะ / เครือข่ายออนไลน์

Abstract

This article is aimed to illustrate the development of “public sphere” from the traditional physical space to the virtual space in the form of social network and to point out strengths of the new approach of public

อาจารย์วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

sphere, which is weaved by the thread of computer network. Also, the author would like to highlight the importance of the virtual public sphere as a catalyst of various civil movements in the physical public sphere. The virtual public sphere on social network is a platform of social liberalization as it allows people from all walks of life to use the public sphere for communication under the concept of virtual communication that has computer as the medium. At the same time, the virtual communication also allows face-to-face communication in which senders and receivers can see and hear each other through Internet network. Therefore, communication on social network is two-way communication. A user of this form of communication has to be more active than a user of the public sphere in the form of mass media. This can be implied that the new virtual public sphere could support democratization in Thai society.

Keywords : public sphere / social network

บทนำ

คงปฏิเสธไม่ได้ว่าในปัจจุบันสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่โลกของการสื่อสารในสังคมออนไลน์อย่างรวดเร็ว พื้นที่บนสื่อออนไลน์ประเภทต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในทุกๆ วันเราสามารถพบเห็นผู้คนเดินทางเข้าสู่โลกทางการสื่อสารในรูปแบบของสื่อใหม่ (New Media) ไปพร้อมๆ กับการเดินทางบนพื้นที่ทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นบนท้องถนน บนรถไฟฟ้า รถประจำทางสาธารณะ เป็นต้น จนในบางครั้งทำให้หลายคนมองว่าการสื่อสารในโลกออนไลน์หรือโลกเสมือนจริงดังกล่าว ทำให้ผู้คนในปัจจุบันมองข้ามสิ่งรอบตัวและผู้คนรอบข้างไป แต่อย่างไรก็ตามในอีกแง่มุมหนึ่งแล้ว การสื่อสารผ่าน Social Network ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ Face book, Twister, WhatsApp, Line นับว่ามีส่วนช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและรับรู้ข้อมูล

ข่าวสารที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและรอบด้าน นอกจากนี้สื่อออนไลน์ยังเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ทำหน้าที่ของผู้สื่อสารอย่างกระตือรือร้น (active audience) และสามารถเป็นผู้ส่งสาร (sender) โดยสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารได้ในขณะเดียวกันอีกด้วย โดยที่บุคคลสามารถเพิ่มปริมาณการผลิต (produce) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (distribute) การบันทึกและนำกลับมาใช้ใหม่ (save and retrieves) รวมไปถึงการบริโภคเนื้อหาสื่อ (content) ได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้แสดงให้เห็นถึงการแปรเปลี่ยนคุณลักษณะจากสื่อมวลชนแบบเดิม (traditional mass media) และสื่อระหว่างบุคคล (interpersonal media) ไปสู่การเป็นสื่อทางสังคม (social media) ในลักษณะการสื่อสารมวลชนด้วยตนเอง (mass self-communication) (Castells, 2009) จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าสื่อได้ถูกทำให้มีความเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันกลับมีความเป็นสาธารณะ และสามารถเข้าถึงได้เช่นกัน ในปัจจุบันจึงทำให้เกิดสื่อใน 3 รูปแบบ คือ สื่อมวลชน (mass) สื่อระหว่างบุคคล (interpersonal) และสื่อสารมวลชนด้วยตนเอง (mass self-communication) โดยมุมมองของนักวิชาการด้านการสื่อสารเกี่ยวกับสื่อออนไลน์ เช่น พริงรอง รามสูต รัตนันทน ได้แสดงทัศนะต่อกรุงเทพธุรกิจออนไลน์ (2554) ในประเด็น Face book กับการสื่อสารการเมืองในสังคมไทยว่าสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Face book ได้เปลี่ยนแปลงแนวคิดของการสื่อสารการเมืองไปอย่างพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ ด้วยการที่ผู้ใช้สามารถมีส่วนร่วมหรือกำหนดประเด็นการสื่อสารได้เองถือเป็น คุณลักษณะสำคัญที่ก้าวข้ามกรอบเดิมๆ แห่งการสื่อสารทางการเมืองซึ่งถูกผูกขาดโดยคนสองกลุ่มหลักคือ นักการเมือง และนักสื่อสารมวลชน เท่านั้น

จากมุมมองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์ได้เปิดพื้นที่ใหม่ๆ ให้กับผู้คนในสังคมที่กำลังแสวงหาและต้องการความเท่าเทียมเสมอภาคกันไม่เว้นแต่พื้นที่ทางการสื่อสาร ซึ่งเปรียบเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นทางการเมืองซึ่งที่ผ่านมามักถูก

กรอบแนวคิด (framing) โดยสื่อมวลชนหรือนักการเมือง ผู้ครอบครองสื่อ แต่สำหรับเครือข่ายสังคมออนไลน์นั้น ได้เปิดโอกาสให้การสื่อสารบนพื้นที่ดังกล่าวเป็นการสื่อสารของประชาชนในประเด็นที่เขาเหล่านั้นสนใจภายใต้มุมมองของพวกเขาเอง และทำที่สุดพื้นที่ที่สาธารณะบนสื่อออนไลน์ ดังกล่าวยังสามารถนำผู้คนจากโลกเสมือนจริง (virtual world) ไปสู่การพบปะและรวมตัวกันในโลกทางกายภาพ (physical world) ในรูปแบบของภาคประชาสังคม (civil social) ได้ในที่สุด เช่น การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อสังคมออนไลน์ จนนำไปสู่การเข้าร่วมกลุ่มของคนสี่สื่อต่างๆ การชักชวนกันทาง Facebook และทวิตเตอร์เพื่อออกมาทำความสะอาดสี่แยกราชประสงค์ การร่วมมือร่วมใจกันปั้น EM Ball ในช่วงวิกฤตการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ เป็นต้น

โดย “พื้นที่สาธารณะ” นั้น สามารถเข้าใจได้ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม ในทางรูปธรรม “พื้นที่” หมายถึงอาณาเขตหรือบริเวณที่มีการแบ่งเขตไว้แน่นอน แต่ในขณะเดียวกันทางนามธรรมนั้น พื้นที่ที่มีความหมายทางสังคมการเมือง วัฒนธรรม ในฐานะเวทีทางนามธรรมเพื่อแสดงออก ต่อสู้ หรือการช่วงชิงทางอำนาจในรูปแบบต่างๆ ส่วน “สาธารณะ” เป็นเรื่องผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือคนจำนวนมากหลากหลายกลุ่ม (กาญจนา แก้วเทพ, 2543) ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะของภาคประชาสังคม เป็นกลุ่มปฏิบัติการ (actors) ที่เกิดจากกลุ่มต่างๆ ของชนชั้นต่างๆ มาร่วมมือกันเพื่อต่อสู้กับกลุ่มอื่น โดยกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมจะพยายาม ครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (hegemony) โดยการครอบงำความคิดของประชาชน และกำหนดวัฒนธรรมหลักในสังคม ผ่านการสื่อสารบนพื้นที่สาธารณะในรูปแบบต่างๆ ดังนั้น จึงเห็นการเกาะตัวของกลุ่มต่างๆ ข้ามชนชั้นมาจากฐานอุดมการณ์ความคิดมากกว่าเรื่องฐานผลประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าขบวนการภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงมาจากการเข้าไปสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ ดังนั้น บทความชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอเพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่สาธารณะแบบเดิมไปสู่พื้นที่สาธารณะเสมือนจริงในรูปแบบเครือข่ายออนไลน์ และอธิบาย

ให้เห็นถึงคุณลักษณะเด่นของพื้นที่สาธารณะบนเครือข่ายออนไลน์ที่สื่อสารด้วยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง ตลอดจนถึงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่สาธารณะบนเครือข่ายออนไลน์ซึ่งนำไปสู่การเกิดขบวนการภาคประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ ต่อไป

1. เครือข่ายสังคมออนไลน์: พื้นที่สาธารณะยุคโลกไร้พรมแดน

ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคสมัยของโลกไร้พรมแดน อันเกิดจากพัฒนาการของเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่สามารถเชื่อมโยงผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ ให้เกิดเป็นระบบเครือข่ายขึ้นในลักษณะของ “หมู่บ้านโลก” (global village) ซึ่ง Marshall McLuhan (1964) มองว่าโครงข่ายระบบความสัมพันธ์ของเทคโนโลยีการสื่อสาร (an electronic nervous system (the media)) ได้ถูกบูรณาการขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ปรากฏการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในมุมหนึ่งของโลกสามารถสื่อสารและถูกถ่ายทอดไปยังมุมต่างๆ ของโลกได้ภายในเวลาเดียวกัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เปรียบเสมือนสิ่งที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านเล็กๆ (small villages) เท่านั้น ดังนั้น จากข้อเสนอของ McLuhan สามารถสรุปได้ว่าพัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบันสามารถลดข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ (time and space) ในการติดต่อสื่อสารระหว่างกันของมนุษย์ลงได้

ปรากฏการณ์หมู่บ้านโลกจึงเป็นผลพวงของการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารและพัฒนาการของการสื่อสารในระบบอินเทอร์เน็ตในยุคปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของกลุ่มคนทุกชนชั้นในสังคม จนกลายเป็นปรากฏการณ์ในมิติของการสร้างระบบเครือข่ายทางสังคม (social network) ในการสื่อสารของโลกยุคดิจิทัล (digital) เครือข่ายทางสังคมหรือที่เรียกว่า “สังคมออนไลน์” เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้อินเทอร์เน็ตที่สามารถเชื่อมโยงการสื่อสารระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับสารได้ในวงกว้าง เพื่อการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่หลากหลายระหว่างกัน (Tiryakioglu & Erzurum, 2011)

Boyd (2007) อธิบายถึงเครือข่ายทางสังคมว่า เกิดจากหลักการที่หลากหลายภายใต้กระบวนการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางความคิด ที่มีวิวัฒนาการจากการปรับตัวของเทคโนโลยี เว็บ 1.0 ไปสู่ เว็บ 2.0 ซึ่งสามารถเพิ่มศักยภาพให้กับผู้ใช้งาน (user) ในการสร้างสรรค์ และการมีส่วนร่วมบนโลกของอินเทอร์เน็ต ประกอบกับ Kaplan และ Haenlein (2010) ได้ให้นิยามของสื่อทางสังคม (social media) ไว้ว่าเป็นกลุ่มของการใช้อินเทอร์เน็ตที่มีพื้นฐานมาจากระบบทางความคิดของสังคม และเทคโนโลยีของเว็บ 2.0 ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานสามารถสร้างสรรค์ และแลกเปลี่ยนเนื้อหาระหว่างกันได้ โดยมีพื้นฐานสำคัญมาจากการสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ Computer-Mediated Communication (CMC) ที่เป็นการแสดงออกถึงเรื่องราวส่วนตัวและการนำเสนอสิ่งที่เป็นตัวของตัวเอง (self-presentation) เช่น ลักษณะเฉพาะบุคคล ความเชื่อ ทศนคติ ความคิดเห็น ตลอดจนการแสดงออกถึงปฏิสัมพันธ์ (friendship performance) ที่มีต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว การใช้เครือข่ายทางสังคมเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกันทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งชีวิต เช่น ประเทศเกาหลี Cyworld เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ขณะที่ MySpace และ Face book ทำให้วัยรุ่นอเมริกันใช้เพื่อการติดต่อกับเพื่อน SNS (social networking sites) เป็นเครือข่ายสาธารณะที่สร้างศักยภาพทางสังคม (sociability) ให้กับผู้ใช้ ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมผ่านสื่อออนไลน์จึงเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ทำลายเส้นแบ่งหรือกำแพงของข้อมูลข่าวสารและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนเชิงกายภาพ (geographical communities) ไปสู่การเป็นชุมชนเสมือนจริง (virtual communities) (Pavlik, 1996)

เมื่อข้อจำกัดด้านพื้นที่และเวลาในการสื่อสารไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการขยายการรับรู้และประสบการณ์ของมนุษย์เช่นในอดีตอีกต่อไป จึงเปิดโอกาสให้ผู้คนจากทุกหนทุกแห่งสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ทางการสื่อสารได้อย่างกว้างขวางและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ภายใต้แนวคิดการสื่อสารเสมือนจริง (virtual Communication) ในรูปแบบของพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ทางการสื่อสาร ซึ่งเกิดขึ้นถัดมาจากพื้นที่การสื่อสารในสองยุคแรก คือ ในยุคการสื่อสารแบบ

เผชิญหน้า (face-to-face) ของคู่สื่อสาร ร่วมกับการสื่อสารผ่านสื่อประเภทหนังสือพิมพ์ และต่อมาเป็นการสื่อสารในยุคที่สองซึ่งเป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ซึ่งถูกมองว่าเป็นพื้นที่สาธารณะทางการสื่อสารเทียม (pseudo-mediated communication) (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) จึงกล่าวได้ว่าการสื่อสารบนพื้นที่สาธารณะในยุคเสมือนจริงผ่านสื่อคอมพิวเตอร์เป็นรูปแบบการสื่อสารบนพื้นที่สาธารณะในยุคที่สาม

ในขณะที่สังคมกำลังก้าวเข้าสู่ยุคของการสื่อสารเสมือนจริง โดยมีสื่อคอมพิวเตอร์เข้ามาเป็นสื่อกลาง และในด้านการสื่อสารเสมือนจริงนี้ ยังได้ผสมการสื่อสารแบบเผชิญหน้าให้ผู้รับสารและผู้ส่งสารสามารถสื่อสารแบบเห็นหน้าและได้ยินเสียงผ่านเทคโนโลยีระบบอินเทอร์เน็ตได้อีกด้วย จึงทำให้การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ด้วยระบบอินเทอร์เน็ตนั้น เป็นการสื่อสารแบบสองทาง ซึ่งผู้ที่จะเข้ามาใช้สื่อประเภทนี้นั้น จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น (active participant) มากกว่าการใช้สื่อมวลชน เช่น วิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) ดังนั้น การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์หรือสื่อออนไลน์ประเภทต่างๆ จึงกลายเป็นพื้นที่ทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ของของคนในสังคมที่สามารถเข้าไปพูดคุย ติดต่อบริการ และแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องต่างๆ ระหว่างกันได้อย่างแพร่หลายในรูปแบบของพื้นที่สาธารณะเช่นเดียวกับพื้นที่จริงทางกายภาพ ส่วนการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะในยุคที่สาม คือ ยุคการสื่อสารเสมือนจริง (virtual communication) โดยมีสื่อคอมพิวเตอร์เข้ามาเป็นสื่อกลาง ในด้านการสื่อสารเสมือนจริงจะเป็นรูปแบบการรื้อฟื้นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication) ขึ้นมาใหม่ เพราะผู้ส่งสารและผู้รับสารจะสนทนาพูดคุยกันได้แบบตัวต่อตัว เช่น การ Chat ในห้องสนทนาผ่าน MSN, Skype, Tango, WeChat และการสนทนาผ่าน Face Time บนโทรศัพท์เคลื่อนที่ iphone เป็นต้น ส่วนข้อแตกต่างไปจากการสื่อสารแบบเผชิญหน้าอย่างเดิม คือ การเผชิญหน้านั้นเป็นการเผชิญหน้ากันในโลกของคอมพิวเตอร์ (cyberspace) หรือ เว็บ 2.0 ไม่ใช่โลกการสื่อสารทางกายภาพ

สำหรับพื้นที่สาธารณะ (public sphere) หรือ Public Forum ในความหมายดั้งเดิม (Li, 2004) นั้น โดย Jurgen Habermas (1962) เสนอว่า แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “ความรู้สึกเป็นส่วนร่วม” (sense of public) และเป็นการปฏิบัติทางสังคมที่ฝังตัวอยู่ในวัฒนธรรมแต่ละสมัย” ซึ่งในอดีต พื้นที่สาธารณะถูกนำมาใช้เป็นพื้นที่ในการต่อรองทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของชนชั้นกลาง พื้นที่สาธารณะจึงมักเป็นพื้นที่เฉพาะ เช่น การใช้ห้องรับแขก (salon) ของชนชั้นกลางในประเทศฝรั่งเศส ในการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองระหว่างกัน ดังนั้น พื้นที่สาธารณะ ในมุมมองของ Habermas (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) จึงประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญคือ (1) การเป็นพื้นที่ที่มีการรวมตัวกันของกลุ่มปัจเจกบนพื้นฐานความสมัครใจที่เข้ามาพูดคุยอภิปรายถกเถียงกันประเด็นที่เป็นเรื่องของส่วนรวม และมีเป้าหมายหรือประโยชน์ของส่วนรวม (2) เป็นพื้นที่ที่เป็นอิสระจากอำนาจต่างๆ ของสังคม เช่น อำนาจรัฐ อำนาจศาล อำนาจเศรษฐกิจ เป็นต้น (3) ต้องมีการไหลเวียนของการใช้เหตุผลอย่างเป็นอิสระ (4) สถาบันสื่อมวลชนเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพูดคุยถกเถียงในประเด็นปัญหา (5) ผลจากการพูดคุยนั้นจะต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างตามมา และมีการลงมือกระทำบางอย่างต่อเนื่องติดตามมา เช่น การเกิดการร่วมมือร่วมใจของภาคประชาสังคม (civil society)

พื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ระหว่างรัฐและสังคมที่ปัจเจกบุคคลสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการควบคุมการทำงานของรัฐ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการควบคุมอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การเลือกรัฐบาล (election of government) และการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ แรงกดดันจากสาธารณะมติ (the pressure of public opinion) ซึ่งใช้สื่อเป็นศูนย์กลางของกระบวนการนี้ โดยสื่อจะเป็นผู้กระจายข่าวสารที่จำเป็นไปยังพลเมืองเพื่อเสนอทางเลือกประกอบการตัดสินใจในการเลือกผู้แทนในช่วงเวลาเลือกตั้ง พร้อมกันนั้นสื่อยังเป็นผู้นำเสนอสาธารณะมติเมื่อเกิดการถกเถียงแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ

(independent forum of debate) อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะในยุคที่สองซึ่งเป็นยุคของสื่อมวลชนนั้นมักถูกตั้งคำถามในเรื่องของ “ปัญหาเรื่องการแทรกแซงสื่อ” และ “ปัญหาเรื่องการเลือกข้างของสื่อ” โดย สุนัย ผาสุก ที่ปรึกษาคณะกรรมาธิการสื่อมวลชน เสนอว่าที่ผ่านมา การเลือกข้างของสื่อขณะนี้ไปใน 2 ลักษณะ คือ จากทิศทางนโยบายของสื่อเองหรืออิทธิพลของเจ้าของ นายทุน และจากอิทธิพลอุดมการณ์ของตัวสื่อเอง ทำนองเดียวกันด้านความเป็นกลางของสื่อก็เกิดจากการปิดกั้นข่าวสารจากรัฐบาล และการครอบงำสื่อ (“บทบาทสื่อ 2 มุมในภาวะวิกฤติ,” 2554) ผลที่เกิดตามมาก็คือ การขาดจริยธรรมของสื่อมวลชนนั่นเอง จากสถานการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการขาดความเป็นกลางของสื่อมวลชนในการทำหน้าที่พื้นที่สาธารณะให้กับสังคมประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม Splichal (1999) เสนอว่า ในปัจจุบันพื้นที่สาธารณะที่ได้ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้รูปแบบของสื่อ (media) เทคโนโลยีทางการสื่อสาร (communication technology) ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต และทำให้พื้นที่สาธารณะได้เปลี่ยนแปลงจากการสื่อสารในพื้นที่จริงไปสู่รูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์ซึ่ง Poster (1997) เห็นว่า อินเทอร์เน็ตเป็นความหวังและเป็นแรงผลักดันพื้นที่สาธารณะในรูปแบบใหม่ที่สามารถสร้างความเป็นประชาธิปไตยได้มากกว่าพื้นที่สาธารณะในระบบการสื่อสารมวลชนเช่นที่ผ่านมา

ในอดีตช่วงศตวรรษที่ 17 - 18 จากพื้นที่สาธารณะได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือการต่อสู้ของชนชั้นกลาง จากมิติด้านการเมืองเปลี่ยนมาเป็นมิติด้านเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน และจากการที่พื้นที่สาธารณะได้เปลี่ยนจากการสื่อสารในพื้นที่จริงแบบเผชิญหน้าระหว่างคู่สื่อสาร และได้ขยายมุมมองจากการมุ่งให้ความสนใจในเรื่องการเมืองของชนชั้นกลางเช่นในอดีตที่ผ่านมา ไปสู่ประเด็นสาธารณะอื่นๆ เช่น ประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มากยิ่งขึ้น จึงทำให้ผู้คนเริ่มหันมาสนใจในพื้นที่สาธารณะเพื่อพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นระหว่างกันในเรื่องต่างๆ มากยิ่งขึ้น และส่งผลให้เกิดวาทกรรม (discourse) ในมุมมองของ Habermas (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ,

2553: 107) ซึ่งหมายถึง ข้อโต้แย้งอย่างเป็นระบบ (systematic argument) ที่เรียกร้องให้มีการแสดงความน่าเชื่อถือของบรรดาข้ออ้างและข้อสรุปต่างๆ ขึ้น พร้อมกันนี้ยังนำไปสู่การเคลื่อนตัวออกจากพื้นที่สาธารณะเสมือนจริงมาพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในพื้นที่จริงทางกายภาพในลักษณะของการกระทำเชิงภาษา (speech act) ขึ้น เช่น กรณีการเรียกร้องให้ยุติความรุนแรงทางการเมืองของกลุ่มเสื้อหลากสี เมื่อปี พ.ศ. 2553 กรณีการรณรงค์ช่วยผู้ประสบอุทกภัยน้ำท่วม เมื่อปี พ.ศ. 2554 ซึ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพบปะพูดคุยระหว่างกันถึงประเด็นที่เกิดขึ้นผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ (social network) เช่น Face book, Twister และ Web board และ Chat room ในเว็บไซต์ต่างๆ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะของผู้คนในปัจจุบันของสังคมไทย

ปัจจุบันในสังคมไทยได้เริ่มคุ้นเคยกับปรากฏการณ์ของการสร้างพื้นที่สาธารณะผ่านการสื่อสารด้วยคอมพิวเตอร์มากขึ้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นในสังคม นับตั้งแต่ประเด็นทางการเมืองไปจนถึงประเด็นทางสังคม และประเด็นทางวัฒนธรรม จะมีการแสดงความคิดเห็นในห้องสนทนาทางอินเทอร์เน็ต เช่นในปี พ.ศ.2542 เหตุการณ์ทางการเมืองในกรณีเหตุการณ์คอร์รัปชันการซื้อยาแพงของกระทรวงสาธารณสุข กรณีทุจริตการเลือกตั้งที่ปากน้ำ หรือเหตุการณ์ทางสังคมเช่นการตายของ นายห้างทอง ธรรมวิฒนะ การถ่ายภาพาบหวีของนักศึกษาสาว นางสาวดาหวัน ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะมีการพูดคุยแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางในโลกอินเทอร์เน็ต (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) ในงานวิจัยของ รัตนาวลี เกียรตินิยมศักดิ์ (2542) พบว่าพื้นที่เว็บไซต์นั้นสามารถทำหน้าที่เป็นเวทีสาธารณะทางวัฒนธรรมที่มีการแบ่งประเด็นที่หลากหลายไปตามความสนใจของผู้อ่าน แต่ไม่ใช่การเข้ามาทบทวนโลกแห่งความเป็นจริง พื้นที่แห่งนี้แสดงบทบาทหน้าที่หลายประการตามลักษณะของพื้นที่สาธารณะ เช่น เป็นช่องทางในการให้ข้อมูลสาธารณะ ดูแลสภาพแวดล้อม กระตุ้นและผลักดันผลประโยชน์ของประเทศชาติ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าไปใช้ และยังเป็นพื้นที่การสื่อสารสำหรับประเด็นต้อง

ห้ามซึ่งไม่สามารถนำเสนอทางสื่อมวลชนได้อีกด้วย เช่นเดียวกับงานวิจัยของ บุญญาภรณ์ วาณิชชาติ (2544) ที่แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตได้ให้โอกาสการเข้าสู่สาธารณะของประเด็นต้องห้าม (taboo communication) เช่น ประเด็นหญิงรักหญิง ที่กลุ่มหญิงรักหญิงได้สร้างเว็บไซต์ อัจฉริตต่อทอมคอยทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่ม

นอกจากนี้ ในงานวิจัยของ กอบพงษ์ กุณทิยะ (2545) ยังแสดงถึงความแตกต่างระหว่างพื้นที่สาธารณะในสื่อมวลชน คือ วิทยู และโทรทัศน์ กับสื่ออินเทอร์เน็ต ในประเด็นเพศศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมในการสื่อสารประเด็นเรื่องเพศศึกษาในสื่ออินเทอร์เน็ตนั้นได้มากที่สุด จึงทำให้ศักยภาพในการทำหน้าที่พื้นที่สาธารณะของสื่อประเภทนี้ย่อมมีมากขึ้นด้วย ประกอบกับงานวิจัยของ นิภาภรณ์ ไหญ่กระโทก (2548) ในการสื่อสารเรื่องเพศของวัยรุ่นผ่านเว็บไซต์จิตใจต่อทอม ได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะอย่างหลากหลาย โดยสามารถซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประเด็นเรื่องเพศได้อย่างสะดวกใจ เนื่องจากไม่มีใครทราบถึงตัวตนที่แท้จริงของผู้สื่อสารในเว็บไซต์ สำหรับงานวิจัยในต่างประเทศ Lui และ Lou (2010) ศึกษาเกี่ยวกับสื่ออินเทอร์เน็ตในฐานะพื้นที่สาธารณะทางเลือกของมาเก๊า แสดงให้เห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้פורัม cyberctm.com ได้รับความนิยมเนื่องมาจากการที่สื่อกระแสหลักส่วนใหญ่ถูกควบคุมโดยทางตรงและทางอ้อมในขณะที่อินเทอร์เน็ตกลายเป็นทางเลือกใหม่ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ถึงแม้ในบางครั้งสื่ออินเทอร์เน็ตอาจจะถูกเซ็นเซอร์บ้างก็ตาม โดยที่ในปัจจุบันกลุ่มผู้เคลื่อนไหวได้พยายามสร้างสรรค์วิธีการและรูปแบบในการนำเสนอผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตมากขึ้น เช่น การสร้างนิตยสารออนไลน์เพื่อการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล มาเก๊า เป็นต้น

ด้วยความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร จึงทำให้พื้นที่สาธารณะเสมือนจริง เข้าไปมีอิทธิพลต่อรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยผ่านตัวแทน (representative democracy) เนื่องมาจากข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ ซึ่งอาจไม่สามารถให้คนทั้งประเทศมาแสดงความคิดเห็นต่อหน้าได้พร้อมกันในเวลาเดียว แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีการ

สื่อสารแบบดิจิทัลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โทรศัพท์มือถือ สามารถช่วยทำให้การปกครองแบบประชาธิปไตยแบบทางตรง (direct democracy) ที่สมาชิกของสังคมสามารถใช้สิทธิลงคะแนนเสียงโดยตรงโดยไม่ต้องผ่าน “ผู้แทนราษฎร” น่าจะมีความเป็นไปได้ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุขหิน วิมาน, 2551) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้อินเทอร์เน็ตและการสื่อสารผ่านเครือข่ายทางสังคมจะเป็นพื้นที่สาธารณะในรูปแบบใหม่ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมได้เข้ามาแลกเปลี่ยนพูดคุยถึงประเด็นสาธารณะหรือปัญหาในสังคมในฐานะพลเมืองได้อย่างกว้างขวาง ปรากฏจากการควบคุมของภาครัฐ ซึ่งพื้นที่สาธารณะในรูปแบบดังกล่าวก็มิได้เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมกัน แต่ยังคงขึ้นอยู่กับระดับความเป็นประชาธิปไตยและการเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมของแต่ละประเทศอีกด้วย โดยในการวิจัยของ Li (2000s) ศึกษาเกี่ยวกับการใช้พื้นที่สาธารณะบนสื่ออินเทอร์เน็ตในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน พบว่า ในประเทศจีนนั้นมีการควบคุมและเน้นเรื่องการครอบงำทางอุดมการณ์ (ideological homogeneity) รัฐบาลจึงมีความพยายามในการตรวจสอบและควบคุมผลกระทบที่เกิดจากการสื่อสารอย่างอิสระเสรีของประชาชน ซึ่งในประเทศจีนนั้น ผู้ที่สามารถใช้อินเทอร์เน็ตได้จึงจำกัดอยู่เฉพาะคนชั้นกลาง (bourgeois) ของสังคมเท่านั้น จึงทำให้พื้นที่สาธารณะเสมือนจริงของแห่งนี้ยังคงตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางการเมืองของประเทศจีน

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่าในปัจจุบันพื้นที่สาธารณะได้มีความเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเดิม คือ พื้นที่ทางกายภาพไปสู่พื้นที่ของการสื่อสารมวลชน และพื้นที่การสื่อสารเสมือนจริงผ่านระบบออนไลน์ในปัจจุบันซึ่งพื้นที่สาธารณะยังคงเป็นพื้นที่ที่ผู้คนในสังคมสามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย และอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่สาธารณะเสมือนจริงสามารถทำหน้าที่พื้นที่สาธารณะได้อย่างเข้มแข็งกว่าพื้นที่สาธารณะในยุคที่ผ่านมา เนื่องจากการต้องการควบคุมโดยรัฐและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ทำให้การสื่อสารบนพื้นที่สาธารณะเสมือนจริงได้รับความนิยมและเป็นพื้นที่ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ให้กับสมาชิกหรือผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่สาธารณะได้มีส่วนร่วมแสดง

ความคิดเห็น และสายสัมพันธ์ดังกล่าวอาจนำไปสู่การขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะในพื้นที่ทางกายภาพได้ในที่สุด

2. การสื่อสารโดยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง

อินเทอร์เน็ต (internet) นับว่าเป็นสื่อที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมาก สื่อชนิดนี้เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายคอมพิวเตอร์โดยใช้ระบบ Internet protocol Suit ที่มีมาตรฐานในการรองรับการใช้งานของคอมพิวเตอร์ทั่วโลกด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายที่เรียกว่า Hypertext ผ่าน World wide Web ซึ่งในปัจจุบันนับตั้งแต่ปี 2004 อินเทอร์เน็ตได้เข้าสู่ยุคของเทคโนโลยีเว็บ 2.0 ซึ่งผู้ใช้งานสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันได้อย่างทันทีทันใด (real-time interactive) และแบ่งปันข้อมูลข่าวสารกันได้อย่างอิสระผ่าน Web Application ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้งาน (ธนภัทร เต็มรัตน์, 2553) โดยที่ McQuail (2005) เสนอว่า รูปแบบการสื่อสารที่น่าคอมพิวเตอร์มาเป็นสื่อกลาง (computer - mediated communication: CMC) เป็นการเชื่อมโยงระหว่างคอมพิวเตอร์ตั้งแต่สองเครื่องขึ้นไปผ่านระบบเครือข่าย ซึ่ง Thurlow, Lengel และ Tomic (2004) เห็นว่าการสื่อสารผ่านข้อความสั้นหรือ SMS หรือ MMS ผ่านโทรศัพท์มือถือก็มีลักษณะดังกล่าวด้วยเช่นกัน

Knapp และ Daly (อ้างถึงใน ธนภัทร เต็มรัตน์, 2553) ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ตและผลกระทบที่เกิดขึ้นว่า ปัจจุบันสื่ออินเทอร์เน็ตได้เพิ่มความถี่ของช่องทางการสื่อสาร (bandwidth) ได้มากขึ้น เนื่องจากสามารถนำเสนอข้อมูลได้อย่างหลากหลาย ทั้งยังสามารถสื่อสารได้ในเวลาเดียวกัน (synchronous) และต่างเวลากัน (asynchronous) รวมทั้งยังได้ตอบระหว่างกันได้ทันที (immediate feedbacks) หรือทำการได้ตอบแบบหน่วงเวลา (delayed feedbacks) นอกจากนี้ การสื่อสารที่น่าคอมพิวเตอร์มาเป็นสื่อกลางเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีศักยภาพมากอันเป็นผลพวงมาจากการใช้ “อวัจนภาษา” (non-verbal) ซึ่งการสื่อสารแบบ CMC ได้สร้าง “อวัจนภาษาสำรอง” (substitution cues) ขึ้น ไม่ว่าจะในรูปแบบข้อความ สไตล์การเขียน การใช้ภาษา ช่วงเวลา

ในการส่งสาร จังหวะการตอบ การใช้ภาพกราฟิก (emoticon) เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยเติมเต็มความถี่ของช่องทางการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นให้เทียบเท่าหรือใกล้เคียงกับการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face to face) ในการสื่อสารแบบ CMC ยังช่วยสามารถสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ของคู่สื่อสารได้อย่างรวดเร็ว ทั้งๆ ที่ทั้งสองฝ่ายไม่ได้มีโอกาสเผชิญหน้ากันอย่างแท้จริงในโลกทางกายภาพ จึงนำไปสู่การตั้งข้อสงสัยกันว่าเพราะเหตุใดบุคคลจึงสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งได้อย่างรวดเร็วในโลกเสมือนจริงที่เต็มไปด้วยผู้คนมาหน้าหลายตา ทั้งนี้ Walther (อ้างถึงใน ธนภัทร เต็มรัตน์, 2553) อธิบายว่า การสื่อสารโดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลางผู้ส่งสารสามารถออกแบบ “เนื้อหา” และ “การนำเสนอตนเอง” เพื่อสร้างความประทับใจและสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ได้ดีขึ้น ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งที่ตนเอง และคู่สื่อสารอีกฝ่ายหนึ่งต้องการ

นอกจากนี้ ในการศึกษาถึงคุณลักษณะของการสื่อสารโดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง ได้แก่ White (1999); Cutlip, Center & Boom (2000); Goldstein (2004); Key (2005); Backbone Media (2005) ที่เห็นถึงความสอดคล้องกันว่า การสื่อสารในลักษณะนี้ไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการคัดกรองข่าวสาร เช่นในการสื่อสารมวลชนที่จำเป็นต้องมีขั้นตอนของการกรองสาร (gate keeping) หรือผ่านกองบรรณาธิการ ผู้สื่อสารสามารถส่งสารผ่านสื่อประเภทนี้ได้โดยตรง รวมทั้ง สื่ออินเทอร์เน็ตยังช่วยเอื้ออำนวย และเปิดโอกาสให้เกิดการหลอมรวมสื่อประเภทต่างๆ เข้ามาในช่องทางของ CMC โดยการนำเนื้อหาที่น่าสนใจมาเสนอในสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อวิทยุโทรทัศน์ และสื่ออื่นๆ นำกลับมาเผยแพร่ในสื่อประเภทนี้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนับเป็นการลดข้อจำกัดในเรื่องของเวลา และพื้นที่ในการนำเสนอเนื้อหา รูปแบบของการสื่อสารผ่านสื่อโดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนให้เกิดการสื่อสารในแนวระนาบระหว่างคู่สื่อสารและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันได้อย่างสมดุล ซึ่งสามารถใช้นำเสนอข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น หรือบทวิเคราะห์ได้อย่างอิสระ ทั้งยัง

สามารถเชื่อมโยงไปยังแหล่งข้อมูลอื่นๆ ได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งข้อมูลจากเว็บไซต์ของ Edelman Public Relation and Intelliseek (2005) ชี้ให้เห็นว่าการใช้ Weblog ถือเป็น การสร้างอำนาจเชิงต่อรองที่แตกต่างไปจากศตวรรษที่ 19 และ 20 เนื่องจากการเขียน Blog จะอนุญาตให้ผู้อื่นไม่ว่าจะสมาชิก หรือบุคคลทั่วไปสามารถเข้าไปอ่านเรื่องราวต่างๆ ได้ หรือเจ้าของเดียวกันแต่ในบางกลุ่มเรื่องหากต้องการจะให้ Blog เป็นส่วนตัวไม่อนุญาตให้ผู้อื่นสามารถเข้าไปอ่านก็สามารถทำได้เช่นกัน (นภดล ลัมสุรัตน์, 2551) เนื่องจากเจ้าของ Blog จะสามารถสร้างความเป็นส่วนตัว เฉพาะกลุ่ม หรือเปิดพื้นที่ที่เป็นสาธารณะได้ตามความต้องการ ดังนั้น การแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวต่าง ๆ นั้น เจ้าของ Blog จะเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมขอบเขตในการสื่อสารบนพื้นที่ของตนเอง เช่นเดียวกับ พิรงรอง รามสูต ธรณะนันท์ (2554) ที่เห็นว่า ด้วยอำนาจแห่งสื่อสังคมออนไลน์อย่าง Face book ประชาชนสามารถจะนำกิจกรรมการสื่อสารทางการเมืองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง ของวิถีชีวิตประจำวัน และมักใช้เวลาที่เป็นส่วนตัวสำหรับการสื่อสารทางการเมืองออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าอินเทอร์เน็ตเพื่อติดตามข่าวการเมืองที่มีคน Share มา หรือกด Like และหากเจอผู้ที่ขึ้น Status หรือเขียน Comment เกี่ยวกับการเมืองที่ตนสนใจ นอกจากนี้ การเป็นเครือข่ายทางสังคมของ Face book ยังเปิดพื้นที่ให้การเมืองภาคประชาชนใน ประเด็นอื่นๆ เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อมให้สามารถรวบรวมแรงสนับสนุน ซึ่งอาจอยู่กันอย่างกระจัดกระจายอย่างกรณีการเคลื่อนไหวต่อต้านการตัดถนนขึ้นเขาใหญ่ และกรณีการต่อต้านการตัดต้นไม้ใหญ่ ในชอยสุขุมวิท เป็นต้น

จากแนวคิดเรื่องการสื่อสารโดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง ได้แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะและศักยภาพของสื่อประเภทนี้ ในฐานะของพื้นที่สาธารณะในปัจจุบัน ซึ่งเปิดโอกาสให้พลเมืองได้เข้าไปใช้เป็นที่ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แสดงความคิดเห็น ทักสนคติต่อประเด็นต่างๆ หรือแม้แต่การเข้าไปตำหนิฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับตนเองได้อย่างอิสระ ทั้งยังได้รับการเอื้ออำนวยจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สร้างความสะดวกสบายต่อผู้ใช้งานในรูปแบบของ Smartphone,

Notebook, iPad เป็นต้น ที่สำคัญการสื่อสารโดยใช้ CMC ยังเอื้ออำนวยต่อการซ่อนพรางตัวตนของผู้สื่อสารได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดการสื่อสารในประเด็นต่างๆ ซึ่งเป็นที่สนใจเกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา และเป็นการสะท้อนถึงความคิดเห็นหรือทัศนคติที่แท้จริง แต่อย่างไรก็ตามภายใต้อิทธิพลประโยชน์ของการสื่อสารรูปแบบนี้ ในบางกรณีอาจสะท้อนให้เห็นว่าการแสดงออกถึงความคิดเห็นอย่างอิสระเสรีในประเด็นทางสังคมอาจเกิดขึ้นไปพร้อมๆ กับการหลบซ่อนตัวตนที่แท้จริงของผู้สื่อสารในลักษณะที่ว่ายิ่งจริงมากยิ่งขึ้นก็ต้องหลบซ่อนมาก ดังนั้น การสื่อสารผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์จึงเป็นตัวชีวิตที่สะท้อนถึงการทำหน้าที่ในการเป็นพื้นที่สาธารณะของการเมืองภาคประชาชนปัจจุบันได้เป็นอย่างดี แต่ในขณะเดียวกันอาจไม่ได้สะท้อนถึงการแสดงตัวตนที่แท้จริงของพลเมืองในสังคมก็เป็นได้

3. พื้นที่สาธารณะ: การก่อรูปของกระบวนการภาคประชาสังคม

จากเหตุการณ์ต่อต้านประธานาธิบดี Joseph Estrada ประเทศฟิลิปปินส์ เมื่อวันที่ 17 มกราคม ค.ศ.2001 ที่ทำให้ประชาชนหลายนับคนได้เข้าร่วมออกมาเดินประท้วงกลางกรุง Manila ภายในช่วงเวลาไม่ถึง 2 ชั่วโมง จากการส่งข้อความสั้น "Go 2 EDSA. Wear blk" ผ่านทางโทรศัพท์มือถือต่อกันของผู้ที่ไม่พึงพอใจการทำงานและการคอร์ปชั่นของประธานาธิบดี และภายในเวลาต่อมาไม่กี่วันพบว่าการส่งข้อความสั้นดังกล่าวเป็นเหตุให้ทำให้ฝูงชนมากกว่าล้านคนได้ออกมาร่วมกันแสดงพลังการคัดค้านอย่างรวดเร็ว ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนี้ข้อความดังกล่าวถูกส่งต่อกันไปถึง 7 ล้านข้อความภายในสัปดาห์เดียว ปรากฏการณ์นี้ในประเทศฟิลิปปินส์เมื่อ 10 กว่าปีที่แล้วสะท้อนให้เห็นว่าเป็นครั้งแรกที่สำคัญอย่างยิ่งเมื่อเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบของสื่อออนไลน์ ได้เข้ามามีบทบาทเป็นพลังในการกดดันผู้นำระดับประเทศ โดยในปี ค.ศ. 2004 ได้เกิดเหตุการณ์ในทำนองเดียวกันในประเทศสเปนด้วยการขับไล่นายกรัฐมนตรี José Maria Aznar หรือการสูญสิ้นอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศมัลโดวา (Moldova) เมื่อปี ค.ศ. 2009 ซึ่งเป็น

ผลมาจากการส่งข้อความจำนวนมากเพื่อต่อต้านและคัดค้านผลการเลือกตั้งผ่านทาง Text message, Face book, Twister เป็นต้น ซึ่งในประเทศไทยนั้น การต่อต้านรัฐบาลพรรคประชาธิปไตยของกลุ่มเสื้อแดง เมื่อปี พ.ศ. 2553 มีผู้คัดค้านส่วนหนึ่ง (protester savvy) ใช้สื่อสังคมออนไลน์เปิดเผยข้อมูลและแสดงความคิดเห็น อย่างไรก็ตาม ซึ่งพบว่าสื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองและเครื่องมือของรัฐบาลในการสร้างสาธารณณมิติ (Shirky, 2011)

นับตั้งแต่การเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตเมื่อปี ค.ศ. 1990 เป็นต้นมานั้น ทำให้เครือข่ายประชากรโลก (world's network population) เติบโตอย่างรวดเร็ว และในช่วงเวลาเดียวกันเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นพื้นที่ของภาคประชาสังคมออนไลน์ (civil society worldwide) ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้กระทำการทางสังคม (actors) ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นพลเมืองทั่วไป นักบรรณคดีทางสังคม องค์กรไม่แสวงผลกำไร ธุรกิจด้านสื่อสารและโทรคมนาคม ผู้ผลิตซอฟต์แวร์ หรือแม้แต่รัฐบาล เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันขอบเขตของการสื่อสารมีความครอบคลุม ขั้วซ้อน และสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้มากขึ้น เครือข่ายประชาชนสามารถเข้าไปแสวงหาข้อมูลข่าวสาร และมีโอกาสได้รับรู้ข้อความทางสังคม (public speech) มากขึ้น จากสถานการณ์ทางการเมืองดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงพลังในการต่อต้านรัฐบาลโดยภาคประชาชนซึ่งใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นพื้นที่สาธารณะในการขับเคลื่อนการเมืองภาคประชาชนในรูปแบบต่างๆ อย่างไรก็ตามในอีกแง่มุมหนึ่งกลับพบว่ารัฐบาลหรือผู้นำทางการเมืองหลายประเทศได้พยายามสกัดกั้นอิสระเสรีของสื่ออินเทอร์เน็ตและเครือข่ายสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่างๆ ด้วยเช่นกัน นั่นก็เพื่อเป็นการรักษาเสถียรภาพของอำนาจทางการเมืองไว้ให้ได้มากที่สุด

Habermas ได้กล่าวไว้ในหนังสือ The Structural Transformation of the Public Sphere ถึงพื้นที่สาธารณะว่าเป็นอาณาบริเวณทั้งทางกายภาพและอุดมคติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนรวม (sense of public) ที่เกิดจากการรวมตัวของผู้คนจนเกิดเป็นพื้นที่สาธารณะ เพื่อถกเถียงใน

ประเด็นสาธารณะด้วยการแสดงออกบนพื้นฐานของความมีเหตุผล (rationality) ในความต้องการของพวกเขาเหล่านั้น พื้นที่สาธารณะจึงเป็นความพยายามที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่การแสดงความคิดเห็นหรือสาธารณมติ (public opinion) และบทบาทของคนชั้นกลางในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 17 - 18 แนวความคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะจึงกลายเป็นหัวใจสำคัญของระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่สะท้อนถึงผลประโยชน์ของสาธารณะในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการของรัฐ โดยเน้นเรื่องสิทธิและความเท่าเทียมกันโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านพื้นที่ซึ่งเป็นมณฑลสาธารณะของสังคม ดังนั้น พื้นที่สาธารณะจึงเป็นอาณาบริเวณที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม (รัฐกฤตติวิรุฬห์, 2547) ซึ่งพื้นที่สาธารณะที่เป็นรูปธรรมนั้น หมายความว่าพื้นที่จริงหรือพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ของสื่อมวลชน และพื้นที่เสมือนจริงในโลกอินเทอร์เน็ต ส่วนพื้นที่สาธารณะที่เป็นนามธรรมหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาสังคมและภาครัฐหรือระบบการเมือง

ในมุมมองของ Habermas (1995) และ Castells (2008) เห็นว่าพื้นที่สาธารณะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคมวิทยาการเมือง (sociopolitical) เนื่องจากพื้นที่สาธารณะเปิดโอกาสให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมกันในลักษณะของพลเมือง (citizen) และเป็นพื้นที่ในการตัดสินใจร่วมกันทางสังคม โดยได้สืบถามมุมมองต่อเรื่องที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นอิสระ เพื่อส่งผลและสร้างอิทธิพลต่อสถาบันทางการเมืองภายในสังคม โดยมีขบวนการภาคประชาสังคมซึ่งเป็นองค์กรที่แสดงออกถึงประเด็นและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้พื้นที่สาธารณะยังเป็นพื้นที่ที่แสดง ออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและภาคประชาสังคมอันเป็นเสาหลักของระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน การแสดงออกทางความคิดบนพื้นที่สาธารณะนั้น เกิดขึ้นอย่างหลากหลายภายใต้บริบททางสังคมที่แตกต่างกัน โดยในปัจจุบันพบว่าพื้นที่สาธารณะไม่ได้เกิดขึ้นในหมู่ของคนชั้นกลาง (bourgeois) ดังเช่นในศตวรรษที่ 18 เท่านั้น แต่กลายเป็นพื้นที่ของผู้คนในกลุ่มต่างๆ ในสังคมขณะนี้ ซึ่ง Habermas (2006) เห็นว่าพื้นที่สาธารณะได้เกิด

ขึ้นจากความต้องการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) และกลุ่มผลประโยชน์ (interest group) ในภาคประชาสังคม ที่ต้องการใช้พื้นที่แห่งนี้แสดงออกถึงมติสาธารณะ (public opinion) ดังนั้น พื้นที่สาธารณะจึงกลายเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ทางการเมืองและภาคประชาสังคม โดยมีส่วนช่วยสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสื่อสารประเด็นสาธารณะต่างๆ ที่เกิดขึ้น

สำหรับขบวนการภาคประชาสังคม (civil society) นั้น Antonio Gramsci ได้กล่าวถึงเป็นครั้งแรกว่า ภาคประชาสังคมเป็นการรวมกันของกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ หรือมีวัตถุประสงค์และการให้คุณค่าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน ในทางทฤษฎีนั้นภาคประชาสังคมมักก่อรูปขึ้นในลักษณะของสถาบันหรือองค์กรทางสังคมเช่น องค์กรสาธารณกุศล (registered charities) องค์กรพัฒนาเอกชน (development non-governmental) กลุ่มชุมชน (community groups) องค์กรสตรี (women's organizations) สหภาพการค้า (trades unions) กลุ่มช่วยเหลือตนเอง (self-help groups) กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) สมาคมธุรกิจ (business associations) เป็นต้น Haynes (1997) ได้วิเคราะห์ถึงการเคลื่อนไหวของกระบวนการภาคประชาสังคมในประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) ว่ากำลังเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายแต่การทำงานกลับเป็นไปด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะในประเด็นทางสังคมวิทยาการเมือง (sociopolitical) และการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย (democratic participation) ซึ่งการทำงานของประชาสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสังคมนั้น มีการถ่วงดุลอำนาจอย่างพอเพียงที่จะระงับยับยั้งการใช้กำลังได้ ดังนั้น การแสดงความคิดเห็นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่คนชั้นกลางและภาคสังคมและเป็นเครื่องมือทำให้เกิดการเมืองแบบประชาธิปไตย สิ่งที่เรียกว่าประชาสังคมจึงมีลักษณะเป็นกลุ่มหรือสังคมนวาทกรรมและสังคมสื่อสาร ในประเทศใดหากประชาสังคมไม่ทำงานประเทศนั้นมักมีการปกครองแบบเผด็จการ (ธีรยุทธ บุญมี, 2547)

สำหรับในสังคมประเด็นเรื่องพื้นที่สาธารณะได้เข้ามามีบทบาทต่อความเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่อง และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการขาดแคลนพื้นที่สาธารณะที่เปิดกว้างต่อการแสดงออกของกลุ่มคนในสังคมอย่างเท่าเทียม ทั้งนี้ Li (2004) เสนอว่าสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะรูปแบบหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาทางการเมืองของประเทศประชาธิปไตย เนื่องจากพื้นที่สาธารณะเสมือนจริง หรืออินเทอร์เน็ตเป็นปริภูมิที่ยากต่อการควบคุมโดยรัฐ สื่อประเภทนี้จึงเป็นช่องทางการสื่อสารและให้ข้อมูลข่าวสารที่หลากหลาย ทั้งยังเปิดโอกาสให้เกิดการอภิปรายถกเถียงในประเด็นสาธารณะได้อย่างกว้างขวาง และสามารถยกระดับความเป็นประชาธิปไตยให้กับสังคมด้วยการสร้างความเสมอภาคและการมีส่วนร่วมของพลเมืองได้อย่างเท่าเทียมโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา พื้นที่สาธารณะในรูปแบบนี้จะช่วยลดข้อจำกัดของการเปิดรับข้อมูลของภาครัฐเพียงด้านเดียว ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสื่อสารบนพื้นที่สาธารณะเสมือนจริงจึงสะท้อนถึงการยกระดับความเป็นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของพลเมืองในประเทศได้อีกทางหนึ่งเช่นกัน เช่นเดียวกับในการวิจัยของ Yang และ Calhoun (2007) พบว่าการเกิดขึ้นของพื้นที่สาธารณะในประเด็นสิ่งแวดล้อม (green public sphere) สะท้อนถึงการเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (political change) และเห็นว่าพื้นที่สาธารณะเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องเกิดขึ้นก่อนและนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง

อย่างไรก็ตาม ภาคประชาสังคมไม่ได้เป็นมูลเหตุของการยกระดับความเป็นประชาธิปไตย แต่กลับมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างใกล้ชิด (Schmitter, 1997) โดยในอีกทางหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าภาคประชาสังคมเปรียบเสมือนตัวชี้วัด (indicator) ของการพัฒนาความประชาธิปไตยมากกว่าการเป็นสาเหตุ ทั้งนี้ คุณค่าของภาคประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ จะมีส่วนช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับความประชาธิปไตย โดยที่ภาคประชาสังคมจะต้องแสดงบทบาททั้งในขอบเขตความเป็นประชาธิปไตยและในประเด็นอื่นๆ ร่วมด้วยด้วย

(Linz & Stepan, 2001) สำหรับในประเทศไทยและในเอเชียพบว่า ภาคประชาสังคมยังคงให้ความสำคัญกับการต่อต้านทางการเมือง ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Gramsci ที่เห็นว่าภาคประชาสังคมเกิดขึ้นและเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับนโยบายภาครัฐและอำนาจทางการเมือง โดยความพยายามมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ เช่น พื้นที่การเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมในองค์กรทางการเมือง การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น (Albritton & Thawilwadee, 2002) Siriyuvusak (2007) เห็นว่าการต่อสู้ในสังคมประชาธิปไตยของประเทศไทยยังคงเปรียบเสมือนการเดินทางขึ้นที่สูง (uphill) และเป็นงานหนักสำหรับภาคประชาสังคม เนื่องจากการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระในสื่อกระแสหลัก (mainstream media) ค่อนข้างเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก จึงทำให้สื่อทางเลือกมีบทบาทที่สำคัญในการต่อรองการครอบงำทางอุดมการณ์ ซึ่งในสังคมไทยภายใต้บริบททางการเมืองนั้น สื่อทางเลือกในรูปแบบของสื่อใหม่ (new media) หรืออินเทอร์เน็ตได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงได้อย่างอิสระเสรี และสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างหลากหลาย นับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนจากชนชั้นต่างๆ มีโอกาสเข้าถึงสื่อและสามารถมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นได้ตามความต้องการ ทั้งนี้ การแสดงความคิดเห็นหรือความเชื่อเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและเป็นเสาหลักของสังคมการเมือง (political society) หากต้องการให้ประเทศไทยก้าวสู่ความเป็นประชาธิปไตย

ทั้งนี้ ภายหลังจากที่คนชั้นกลางได้สร้างพื้นที่สาธารณะในปริภูมิทางการเมืองแล้ว ในปัจจุบันยังได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบต่างๆ ความหมายและหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะให้ตอบรับกับความต้องการของสังคมในยุคสมัยต่างๆ พัฒนาการของแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะได้ส่งผลให้เกิดขบวนการที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคม (new social movement) ได้เลือกที่จะมาต่อสู้ในปริภูมิของประชาสังคม โดยไม่วางน้ำหนักไว้ที่การใช้อำนาจทางการเมืองของรัฐเป็นตัวแก้ปัญหา หากทว่าให้ความสนใจกับเครือข่ายขององค์กรภาคประชาชน จึงทำให้พบพื้นที่สาธารณะที่ขบวนการ

ใหม่ของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคมนำมาใช้ เช่น ขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มฟื้นฟูสุขภาพองค์กรรวมแนวใหม่ กลุ่มพิทักษ์สิทธิเด็ก เป็นต้น เช่นในการวิจัยของ กรรณิการ์ เซาว์วัฒนกุล (2549) พบว่า เว็บไซต์ไทยเทรค กิ่งดอกคอมซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะด้านการท่องเที่ยว แต่เมื่อเกิดประเด็นการสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นในอุทยานแห่งชาติ พื้นที่สาธารณะบนเว็บไซต์ดังกล่าวก็ได้แปรสภาพกลายเป็นพื้นที่สาธารณะในการระดมความคิดเห็นคัดค้าน การสร้างกระเช้าไฟฟ้า และส่งผลต่อการเกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมที่อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ในงานวิจัยนี้ยังสนใจถึงพัฒนาการของความเชื่อมั่นของผู้ใช้บริการเว็บไซต์จนนำไปสู่รูปแบบการพบปะในชีวิตจริง ด้วยการออกเดินทางท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งเป็นบทบาทที่ น่าสนใจอีกด้านหนึ่งของชุมชนเสมือนจริงแห่งนี้

จากบทบาทและหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะที่มี พัฒนาการจากอดีตเมื่อศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งผู้คนสามารถ เข้าไปมีส่วนร่วมในการพูดคุยถกเถียงกันในประเด็นต่างๆ ในสังคมกลุ่มเล็กๆ ได้ขยายขยายไปสู่พื้นที่สาธารณะในรูปแบบของสื่อมวลชน จนยุคหนึ่งพื้นที่สาธารณะในรูปแบบนี้ได้ ได้ตกอยู่ภายใต้ระบบทุนและถูกบั่นทอนศักยภาพจนขาด ความเป็นพื้นที่สื่อกลางระหว่างประชาชนและรัฐ ในการแสดง ความคิดเห็นอย่างอิสระเสรี จนเมื่อเกิดรูปแบบการสื่อสารผ่าน คอมพิวเตอร์ด้วยระบบอินเทอร์เน็ตขึ้น ทำให้ผู้คนทุกหน ทุกแห่งสามารถเข้ามาสื่อสาร พบปะพูดคุย ได้เถียง และ แสดงความคิดเห็นบนเครือข่ายออนไลน์ได้อย่างอิสระเสรี ทั้งยังสามารถสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชน เสมือนจริง จนนำไปสู่การเข้าไปมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่ ทางกายภาพด้วยความสมัครใจ ซึ่งเริ่มจากพัฒนาการของมิติ สาธารณะที่เกิดขึ้นในโลกของสื่อออนไลน์และได้กลายเป็น ภาคประชาสังคมในพื้นที่สาธารณะจริงทางกายภาพในที่สุด ดังนั้น จึงมีความน่าสนใจว่าในปัจจุบัน คนในสังคมไทยมีรูปแบบการใช้พื้นที่สาธารณะในสื่อออนไลน์อย่างไร และมีปัจจัย ไດบ้างที่สนับสนุนให้เกิดพฤติกรรมการใช้พื้นที่สาธารณะดังกล่าวจนส่งผลให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น

บทสรุป

ที่ผ่านมาในสังคมไทยพื้นที่สาธารณะได้มีพัฒนาการ ตามลำดับตั้งแต่พื้นที่สาธารณะในยุคแรกที่เป็นพื้นที่ สาธารณะทางกายภาพที่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการ ใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อใช้เป็นประโยชน์และเรียกร้องตามสิทธิ ของตนเอง เช่น การใช้ท้องสนามหลวงเป็นที่แสดงความคิดเห็น ทางการเมือง การกำหนดให้บริเวณลานโพธิ์ของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นศูนย์กลางและสัญลักษณ์ของ การรวมพลังในระบอบประชาธิปไตย การใช้พื้นที่ย่าน สยามสแควร์เพื่อแสดงถึงอัตลักษณ์และตัวตนของกลุ่มวัยรุ่น ในปัจจุบัน ที่ไม่แตกต่างไปจากในยุคของ “โก๋หลังวัง” ซึ่งใช้ พื้นที่ทางกายภาพแถววังบูรพา ในการแสดงถึงอัตลักษณ์ของ วัยรุ่นในยุคสมัยนั้น หรือแม้แต่พื้นที่สาธารณะในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นลานชุมชน หมู่บ้าน วัด ร้านกาแฟ ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ทั้งทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาแลกเปลี่ยน เปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันผ่านกระบวนการสื่อสาร ต่อมาเมื่อก้าวเข้าสู่พื้นที่สาธารณะในยุคที่สองซึ่งเป็นพื้นที่ สาธารณะที่เกิดขึ้นภายใต้การพัฒนาระบบสื่อสารมวลชน หนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งแรกที่ทำหน้าที่เป็น กระบอกเสียงในการแสดงถึงความคิดเห็นของผู้คนในสังคม ผ่านมุมมองของบรรณาธิการข่าว และได้มีสื่อวิทยุกระจาย เสียง สื่อวิทยุโทรทัศน์ ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อผู้คนในสังคมและ ถูกใช้เป็นที่ในการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มคนซึ่งมัก เป็นกลุ่มคนที่เป็นชนชั้นนำ (elite) ของสังคมหรือกลุ่ม นักวิชาการเท่านั้น อย่างไรก็ตาม พื้นที่สาธารณะในยุคที่สอง นี้ได้ถูกนำไปเชื่อมโยงผูกติดกับระบบทุนหรือธุรกิจ และสิ่งที่ ตามมาคือการถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองจนเกิด ปปรากฏการณ์ “การครอบงำสื่อ” เช่นกรณีของสถานีโทรทัศน์ ไอทีวี ซึ่งเป็นทีวีเสรีแห่งแรกของประเทศไทย อันเกิดขึ้นจาก เจตนากรณีในการสร้างให้เป็นพื้นที่สาธารณะของประชาชน ในสังคม แต่ท้ายที่สุดแล้วพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ก็ถูกปิดตัวลง เพราะได้ถูกเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ให้กลายเป็นเครื่องมือ ทางการเมืองของผู้มีอำนาจในที่สุด จนกระทั่งในปัจจุบัน

สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ได้รับการก่อตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่พื้นที่สาธารณะหรือสื่อสาธารณะในรูปแบบสื่อมวลชนขึ้นมาทดแทน รวมไปถึงการก่อตั้งวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในสังคมไทยเพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้ใช้เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและแสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน แต่กลับพบว่าในปัจจุบันวิทยุชุมชนหลายแห่งถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นพื้นที่ทางการค้าเพื่อผลตอบแทนทางธุรกิจ และถูกใช้เป็นเครื่องมือปลุกระดมทางการเมืองของคนบางกลุ่มด้วยเช่นกัน

สำหรับพื้นที่สาธารณะในยุคที่สามของประเทศไทยนั้น ได้เกิดขึ้นและถูกใช้เป็นพื้นที่ทางการสื่อสารความคิดเห็นของผู้คนในสังคมไทยอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากการทำหน้าที่อันผิดเพี้ยนไปของพื้นที่สาธารณะในรูปแบบสื่อมวลชน ประชาชนซึ่งมีความเป็นพลเมือง (citizenship) จึงได้หาทางออกเพื่อแสดงความคิดเห็นของตนเองและกลุ่มผ่านพื้นที่สาธารณะแหล่งใหม่ๆ ที่พวกเขาเชื่อว่าจะสามารถใช้เป็นพื้นที่ทางความคิด อย่างไรก็ตามการปิดกั้นจากระบบทุน และอิทธิพลทางการเมือง ประกอบกับการพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบันที่ช่วยสร้างพื้นที่สาธารณะในรูปแบบชุมชนเสมือนจริงให้กับผู้คนในสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งจากสถิติของ ComScore ที่รายงานว่าค่าเฉลี่ยของเวลาที่ผู้ใช้ใช้ในการท่อง Social Network ต่อเดือนโดยค่าเฉลี่ยของทั้งโลกจะอยู่ที่ 5.2 ชั่วโมงต่อคนต่อเดือน โดยประเทศไทย อยู่ที่อันดับ 4 ได้ด้วยเวลาเฉลี่ย 8.7 ชั่วโมง ซึ่งนับว่าสถิติการใช้ Social Network ของคนไทยอยู่ในอันดับต้น ๆ ของโลกและมีอัตราการใช้สูงมากกว่าค่าเฉลี่ย นอกจากนี้ สถิติเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2551 มีจำนวนคนไทยใช้ Face book ถึง 114,180 คน และในเดือนเดียวกัน พ.ศ. 2552 พบว่า มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 697,340 คน และในเดือนกันยายนปีเดียวกัน มีคนไทยใช้ Facebook เพิ่มขึ้น 1,210,020 คน ซึ่งนับว่ามีปริมาณการใช้ Social Network ที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และในปัจจุบันสถิติการใช้ Face book ของคนไทยมากเป็นอันดับที่ 16 ของโลก โดยกรุงเทพเป็นเมือง อันดับ 1 ที่มีผู้ใช้มากที่สุดในโลก โดยมี

จำนวนผู้ใช้ 8,682,940 บัญชี จากทั้งหมด 16,403,280 บัญชีทั่วประเทศ จากสถิติดังกล่าว หากมองในแง่ดีแล้วสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนชาวไทยได้ก้าวเข้าสู่การมีหรือครอบครองพื้นที่สาธารณะในยุคที่สามอย่างแพร่หลาย ซึ่งเหลือเพียงการเข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมไทยต่อไปอย่างไร จึงขึ้นอยู่กับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างแท้จริงจากองค์กรทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น ครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย วัด สมาคม ชมรม กลุ่มกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็นโอกาสที่ดีสำหรับประเทศไทย ที่รัฐบาลชุดปัจจุบันได้มีนโยบายการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา ด้วยการแจก Tablet PC ให้กับนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาขึ้นไปใช้เป็นอุปกรณ์การเรียน สิ่งนี้ถือเป็นเครื่องบ่งชี้สำคัญในการเปิดโอกาสให้ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งถือเป็นอนาคตของชาติได้มีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยีสื่อใหม่และโลกออนไลน์ อันนับเป็นการเปิดโลกทัศน์และมุมมองให้กับเยาวชนได้มีโอกาสเข้าถึงพื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่ได้มากยิ่งขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้ยังคงเป็นเรื่องที่ถกเถียง วิพากษ์ วิจัยถึงความเหมาะสมและทั่วถึงประชาชนทุกกลุ่ม หรือเป็นเพียงการย้อนกลับไปสู่การเปิดโอกาสและพื้นที่ให้เฉพาะกับเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นลูกหลานของคนชั้นกลางขึ้นไปในสังคมไทยเท่านั้น ข้อถกเถียงดังกล่าว จึงเกิดเป็นคำถามต่อเนื้อสำหรับเด็กในต่างจังหวัด หรือโรงเรียนในชนบทจะมีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยีทางการศึกษาหรือพื้นที่สาธารณะในรูปแบบสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่องและครอบคลุมหรือไม่ ซึ่งบทเรียนสำคัญได้เกิดขึ้นจากโครงการอินเทอร์เน็ตตำบลที่คนไทยเคยได้ยืมมาแล้วมาเมื่อเกือบสิบปีก่อนจากรัฐบาลเครือเดียวกัน แต่สำหรับวันนี้ไม่มีใครนำมากล่าวถึงเพื่อให้คนไทยนึกขึ้นได้ว่าครั้งหนึ่งประชาชนคนไทยในท้องถิ่นห่างไกลก็อาจจะหรือเกือบจะเคยเข้าถึงพื้นที่สาธารณะบนโลกออนไลน์ได้ไม่แตกต่างจากเด็กไทยในโรงเรียนประถมทุกวันนี้ แต่ปัจจุบันพื้นที่หรือโครงการดังกล่าวก็กลับหายไปและทำให้บทบาทของพื้นที่สาธารณะบนสื่อออนไลน์ซึ่งควรจาก

ประชาชนในชนบทที่ห่างไกล ได้กลับกลายเป็นพื้นที่ของ
คนชั้นกลางในเมืองใหญ่เหมือนเดิม

หากการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะบนสื่อออนไลน์
ในสังคมไทย ยังคงเปิดโอกาสให้เฉพาะคนชั้นกลางดังที่
เป็นเช่นทุกวันนี้ จึงเกิดคำถามตามมาอีกว่าแล้วประชาชนคน
ไทยในชนบทได้เปิดโอกาสหรือสร้างพื้นที่สาธารณะของพวกเขา
อย่างไร คำตอบหนึ่งที่ถูกสะท้อนออกมาผ่านปรากฏการณ์
ทางสังคม และการเมืองของประเทศไทย พวกเขาเหล่านั้น
จึงเลือกใช้และสร้างพื้นที่สาธารณะให้กับตนเองใหม่บนถนน
สายใหญ่ๆ ที่เป็นหัวใจสำคัญของการเดินทาง หน้าทำเนียบ
รัฐบาล หรือแม้แต่ในย่านใจกลางเมืองกรุงเทพมหานครอย่าง
สี่แยกราชประสงค์ เป็นต้น เราคงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า
ทุกคนต้องพื้นที่ของตนเอง และทุกคนต้องการมีพื้นที่
สาธารณะให้กับกลุ่มของตนเองได้แสดงออกถึงความต้องการ
มูลเหตุสำคัญประการหนึ่งอาจเกิดจากการขาดโอกาสในการ
เข้าถึงพื้นที่สาธารณะในรูปแบบเสมือนจริง จึงจำเป็นต้องใช้
พื้นที่สาธารณะทางกายภาพในการแสดงออกถึงความคิดเห็น
ต่อประเด็นต่างๆ หากพิจารณาแล้วอาจพบข้อแตกต่างของ
การใช้พื้นที่สาธารณะในการเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่
สาธารณะของคนชั้นกลาง ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการเข้าไปแสดง
ความคิดเห็น วิชาการวิจารณ์ ถกเถียงระหว่างกันในพื้นที่
สาธารณะเสมือนจริงก่อน เมื่อได้ข้อตกลงหรือฉันทมติ
ของกลุ่มแล้วจึงนำไปสู่การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมบน
พื้นที่สาธารณะทางกายภาพร่วมกัน แต่สำหรับประชาชนคน
ไทยในชนบทหรือผู้ที่ยังขาดโอกาสในการเข้าถึงพื้นที่
สาธารณะเสมือนจริงบนสื่อออนไลน์นั้นๆ ได้เลือกใช้พื้นที่
สาธารณะทางกายภาพเพื่อใช้ในการแสดงออกถึงความคิด
เห็นและความต้องการของกลุ่มร่วมกันโดยตรง ซึ่งกิจกรรม
และข้อเรียกร้องต่างๆ จึงเริ่มต้นและก่อตัวขึ้นบนพื้นที่ทาง
กายภาพแห่งนั้น แต่มักถูกตั้งคำถามตอบทบทวนต่างๆ ที่เกิด
ขึ้นว่า (1) ความสมัครใจที่เข้ามาพูดคุยอภิปรายถกเถียงกัน
ในประเด็นที่เป็นเรื่องของส่วนรวม และมีเป้าหมายหรือ
ประโยชน์ของส่วนรวม (2) เป็นพื้นที่ที่เป็นอิสระจากอำนาจ
ต่างๆ ของสังคม (3) การใช้เหตุผลอย่างเป็นอิสระ

(4) สื่อมวลชนเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพูดคุยถกเถียง
ในประเด็นปัญหา (5) ผลจากการพูดคุยก่อให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงบางอย่างตามมา หรือไม่

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนเห็นว่า การเปิดพื้นที่สาธารณะบน
สื่อออนไลน์ให้กับประชาชนทุกกลุ่มได้เข้าถึงและมีส่วนร่วม
ในการแสดงความคิดเห็น ถกเถียง ถึงประเด็นปัญหาและ
ความต้องการของตนเองในพื้นที่สาธารณะเสมือนจริงบนโลก
ออนไลน์ก่อน อาจช่วยลดความกดดันจากประเด็นปัญหา
และความต้องการที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจและจุดยืน
รวมถึงแนวทางในการแก้ปัญหาของกลุ่มร่วมกันมาก่อนแล้ว
ในระดับหนึ่ง ซึ่งจะสามารถช่วยลดความกดดันและความ
รุนแรงหากเกิดการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะทางกายภาพในโลก
จริงและรวมกันเป็นขบวนการภาคประชาสังคมในที่สุด ดังนั้น
หากรัฐบาลมีความจริงจัง และต้องการส่งเสริมความเป็น
ประชาธิปไตยในสังคมไทยให้เกิดและมีมากยิ่งขึ้น จึงควร
จัดสรรหรือเปิดพื้นที่สาธารณะอันเปรียบเสมือนเป็นเครื่อง
ชี้วัดความประชาธิปไตยประการหนึ่ง เพื่อสนับสนุน
ให้ประชาชนทุกกลุ่มของประเทศได้มีโอกาสทำหน้าที่พลเมือง
ของตนเองได้อย่างเสมอภาคและเหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา เซาว์วัฒนกุล. (2549). การก่อตัววิถีชีวิตและปฏิกริยาในช่วงวิกฤติของชุมชนท่องเที่ยวทางอินเทอร์เน็ตเว็บไซต์เทรคกิ้งไทยดอทคอม. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กอบพงษ์ กุณยิยะ. (2545). การตอบปัญหาเรื่องเพศศึกษาของสื่อมวลชนในฐานะเป็นเวทีสาธารณะ. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). สารธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2543). การสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ ในการมองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพลส.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2547). ประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชนจำกัด.
- ณัฐกฤต ดิษฐวิรุฬห์. (2547). การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้และผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน. วารสารสุขุขทัยธรรมมาธิราช ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม)
- นภดล ลี้มสุรัตน์. (2551). การทำบล็อก. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2555, กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. จาก www.kcenter.dip.go.th/Portals/0/blog.pdf
- บุญญาภรณ์ วาณิชยชาติ. (2544). บทบาทของเว็บไซต์อาจารย์ดอทคอมในการเป็นมณฑลสาธารณะของกลุ่มหญิงรักหญิง. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์. (2551). การสื่อสารประเด็นสาธารณะและการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิรงรอง งามสุด รัตนันท์. (2554). Facebook กับการสื่อสารการเมืองในสังคมไทย. กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ วันที่ 19 กรกฎาคม 2554. <http://www.bangkokbiznews.com/>
- รัตนาวลี เกียรตินิยมศักดิ์. (2542). มณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์: กรณีศึกษา www.pantip.com และ www.sanook.com. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนภัทร เต็มรัตน์. 2553. การประมวลองค์ความรู้เรื่องผลกระทบของเทคโนโลยีสื่อใหม่กับการประชาสัมพันธ์จากเว็บไซต์ของ The Institute for Public Relations. วารสารการประชาสัมพันธ์และการโฆษณา, ปีที่ 3, ฉบับที่ 4, หน้า 158-189.

- Albritton, R. B. & Thawilwadee, B. (2002). **Civil Society and Consolidation of Democracy in Thailand.** Asian Barometer Project Office, National Taiwan University and Academia Sinica. Taipei.
- Boyd, D. (2007). "Why Youth (Heart) Social Network Sites: The Role of Networked Publics in Teenage Social Life." **MacArthur Foundation Series on Digital Learning - Youth, Identity, and Digital Media Volume (ed.David Buckingham).** Cambridge, MA: MIT Press, pp. 119-142.
- Castells, M. (2008). **The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance.** The Annals of the American Academy (March).
- Castells, M. (2009). **Communication power.** Oxford: Oxford University Press.
- Goldstein, Gary. (2004). **A Strategic Response to Media Metamorphoses.** Public Relations Quarterly, Vol.49, No.2. NY.
- Habermas, J. (2006). **Political Communication in Media Society: Dose Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research.** Communication Theory. Vol.16, No.4, pp.411-426.
- Habermas, J. (1962 / 1995). **The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society.** Cambridge: MIT Press.
- Haynes, J. (1997). **Democracy and civil society in the Third World.** Cambridge: Polity Press.
- Knapp, M. & Daily, J. (2002). **Handbook of Interpersonal Communication.** California: Sage Publication, Inc.
- Kaplan, M. & Haenlein, M. (2010). **User of the world, unite! The challenge and opportunities of social media.** Business Horizons 53, 59-68.
- McQuail, D. (2005). **Mcquail's Mass Communication Theory. 5th ed.** London: Sage Publication, Inc.
- Li, Zhan. (2004). **Will the Internet Form the Public Sphere in China? Systemics, Cybernetics and informatics.** Vol.2, No.2, pp.81-86.
- Linz, J. & Stepan, A. (2001). **Toward Consolidated Democracies.** The Johns Hopkins University Press.
- Liu, D. & Lou, T. (2010). **The Internet as Macau's Alternative Public Sphere.** Mass Communication Research. Vol. 102 (January), pp.253-293.
- Pavlik, J. V. (1996). **New media technology: Cultural and commercial perspectives.** Allyn & Bacon.

- Poster, M. (1997). **Cyberdemocracy: The Internet and the public sphere**. In H. David (Ed.), **Virtual politics** (pp. 212-227). Sage Publications.
- Schmitter, P. (1997). **Civil Society East and West**. The Johns Hopkins University Press.
- Siriyavasak, U. (2007). **New Meedia for Civil Society and Political Censorship in Thailand**. *Asia Rights Journal*, No.8 (2007).
- Shirky, C. (2011). **The political power of social media: The Technology, the Public Sphere and Political Chang**. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67038/clay-shirky/the-political-power-of-social-media?page=show>
- Splichal, S. (1999). **Public opinion. Developments and controversies in the twentieth century**. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Thurlow, C.; Lengel, L. & Tomic, A. (2004). **A Computer Mediated Communication: Social Interaction and the Internet**. London: Sage Publication, Inc.
- Tiryakioglu, F. & Erzurum, F. (2011). **Use of Social Networks as an Education Tool. Contemporary Educational Technology**. Vol.2, No.2, pp.135 – 150.
- Yang, G. & Calhoun, C. (2007). **Media, Civil Society, and the Rise of a Green Public Sphere in China**. The Documentation and Research Centre for Modern China, Sinological Institute, Leiden University. Nederland.